

Utvalgte kulturlandskap i jordbruk i Innlandet

Presentasjon på samling for kommuner som har utvalgte kulturlandskap, Hamar 12.2.2020

(bearbeidet versjon for publisering)

Stig Horsberg, Karoline Finstad Vold, Jorunn Stubsjøen og Ståle Sørensen

Fylkesmannen i Innlandet

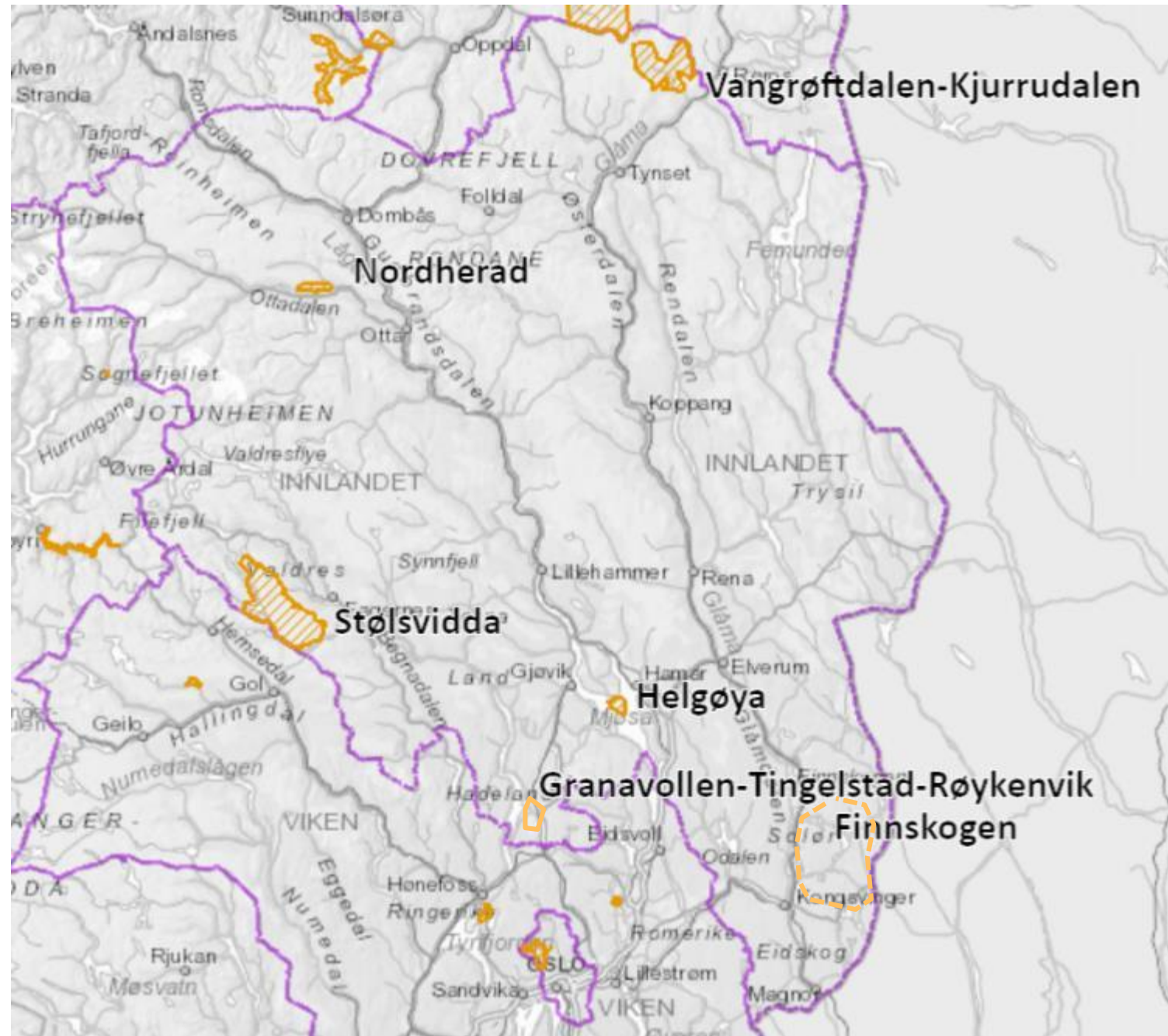

16. apr 2020

Hvilke områder er utvalgte kulturlandskap og hvor ligger de?

- Vangrøftdalen-Kjurrudalen (2009)
- Nordherad (2009)
- Stølsvidda (2018)
- Helgøya (2018)
- Finnskogen (2019)
- Granavollen-Tingelstad-Røykenvik (2020)

Nordherad i Vågå

- 21 km²
- 3 km² dyrka mark, 2,5 km² innmarksbeite
- 58 landbrukseiendommer,
- Ca. 30 jordbruksforetak
- Ca. 20 husdyrbruk, storfe, sau, geit og gris
- To små setergrender innenfor området

Hvorfor utvalgt kulturlandskap?

- Nasjonalt/internasjonalt viktig karplante- og lavflora knyttet til kalkrike og tørkeutsatte arealer
- 80 naturtypelokaliteter, 9 forskjellige typer. Særlig viktig er naturbeitemark.
- Mange verneverdige bygningsmiljø og seks gardstun med freda bygninger, mange bevarte småhus med spesialfunksjoner
- Lang jordbruks- og bosettingshistorie; steinalderfunn, skålgroper, kirkested i middelalderen
- Helhetlig preg og relativt lite berørt av moderne bebyggelse
- Husmannsplasser, bureisingsplasser og rydningsbruk i statsallmenningen
- Vassveiter, ulvegrav, steingjerder/-murer

Rydding av
beitemark
- før
og etter

Foto: Stig Horsberg

Istandsetting av freda og verneverdige bygninger utgjør en stor andel av tiltakene

Stabbur, Sande

Låve, Nordgard Sandnes

Eldhus, Høgberget

Foto nærmest over Stig Horsberg, øvrige private

Tilskudd til mindre investeringstiltak på driftsbygninger (Eks.: ny låvebru på Sygard Valde)

Reparasjon av steingjerder og -murer (Eks.: Nedre Kleiven)

Foto: Private

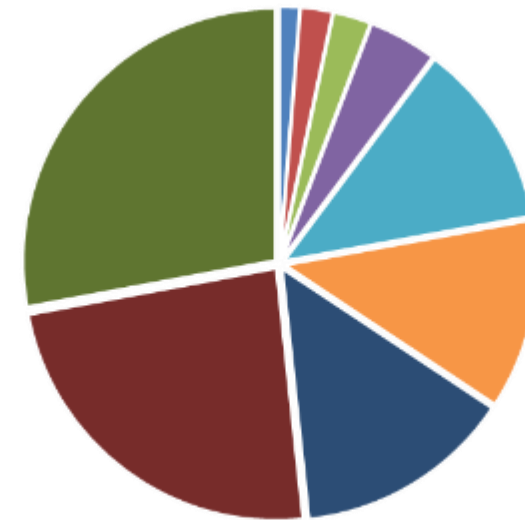

Bruk av UKL-midler i Nordherad 2009-2018

Netto innvilget ca. 9,2 mill. kroner:

- Investerings tiltak bygninger
- Investerings tiltak driftsbygninger m.m.
- Rydding/tykning av beiteareal
- Årlige tilskudd for jordbruksarealet
- Administrasjon, informasjon, planer etc.
- Prosjekter

Fordeling av tilskudd

■ Dokumentasjon/prøveflater	■ Prosjekter	■ Kurs, studieturer etc.
■ Kulturminner, stier etc.	■ Driftsmessige investeringer	■ Administrasjon, info., planlegging
■ Rydding/tykning	■ Årlige tilskudd til drift/skjøtsel	■ Freda/verneverdige bygninger

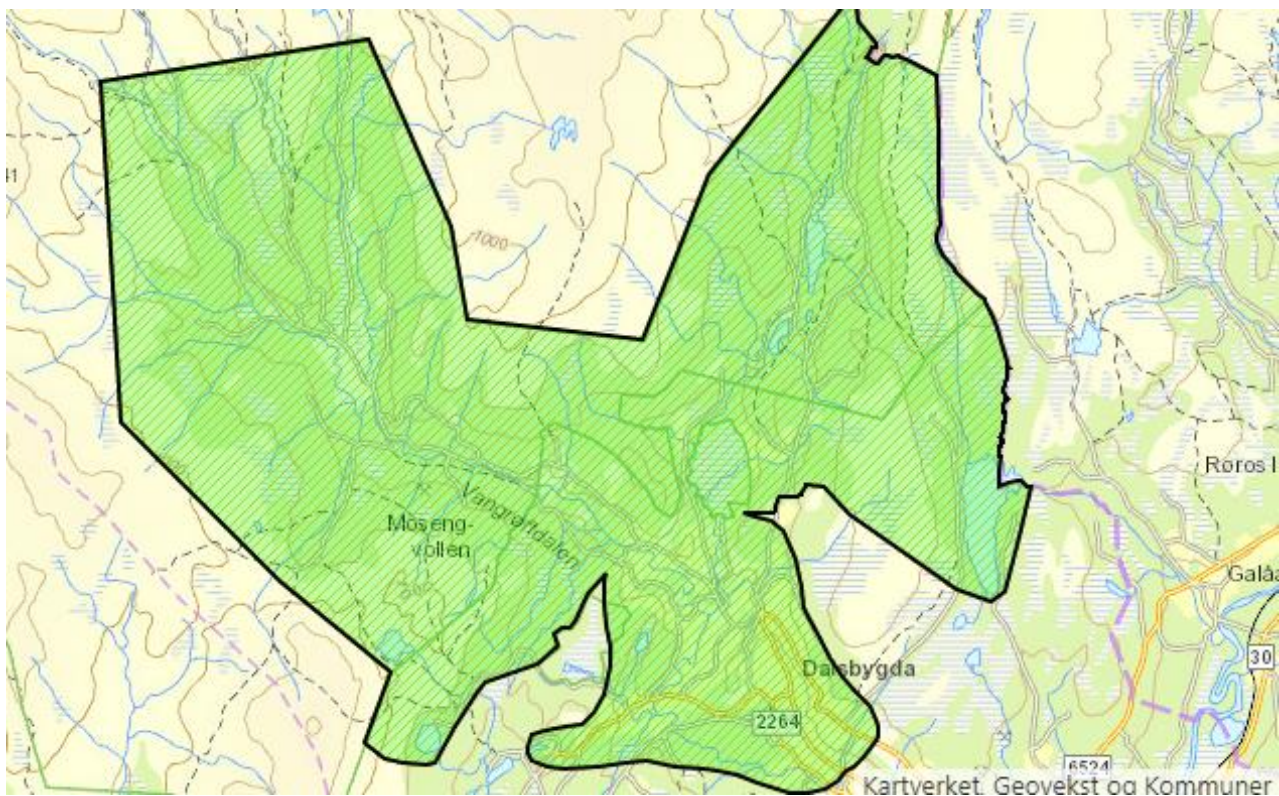

Vangrøftdalen og Kjurrudalen

Fylkesmannen i Innlandet

Fakta:

- 165 km²
- 170 grunneiere
- 130 setre:
  - 30 stk. i aktiv drift
- mjølkeproduksjon
  - 60 stk. i drift med slått og/eller beite
- Ca. 520 bygninger
- Aktivt bruk av utmarksbeite – 7 000 dyr på beite

Hvorfor «Utvalgte kulturlandskap»

Foto: Jorunn Stubbsjøen/Fylkesmannen i Innlandet

Fylkesmannen i Innlandet

Områdetype:

Seterlandskap i to seterdaler med setrer tilhørende gårder i Dalsbygda og Os

Verdier:

Seterlandskapet er formet av aktivitet knyttet til landbruksdrift gjennom flere hundre år. Et unikt kulturlandskap preget av setertun, setervoller, slåttearealer, bygninger av ulike slag og dyr på utmarksbeite.

«Landskapsvernområde» – ligger inntil Forollhogna Nasjonalpark

Foto: Musea i Nord-Østerdalen

Seterhus

Steinfjøs

Løer

Avkjølingshus

Fylkesmannen i Innlandet

Alle foto: Jorunn Stubsjøen/Fylkesmannen i Innlandet

Alle foto: Jorunn Stubsjøen/Fylkesmannen i Innlandet

Stølsvidda i Nord-Aurdal og Vestre Slidre

- 348 km²
- 9,7 km² dyrka mark, 4 km² innmarksbeite
- To stor sameier og en stats-allmenning
- 550-600 landbruks-eiendommer med bruksretter
- Ca. 50 støler med mjølkeproduksjon
- Ca. 150 foretak høster for

Hvorfor utvalgt kulturlandskap?

- Representativt for seterregionen, med stort naturmangfold knyttet til kulturmark i alle gradienter av driftsintensitet og hevdtilstand
- Preget av aktiv stølsdrift og bruk av utmarksbeite gjennom flere hundre år
- Store områder med åpne myrkompleks og ekstensivt drevne jordbruksarealer utgjør viktige biotoper for sårbare fuglearter
- Variert og til dels rik vegetasjon, mye naturbeitemark og slåttemark registrert i Naturbase
- Intakt, åpent viddelandskap med støslag i stor grad dominert av tradisjonell seterbebyggelse
- Stort omfang av jernutvinning i randsoner, men lite kartlagt innenfor området
- Lokal registrering av kulturminner omkring støslaga (avkjølinger, varp, lokkeplasser...)

Til venstre stølslandet Tyrisholt, til høyre utsikt i motsatt retning mot Skogshorn i Hemsedal

Foto: Stig Horsberg

Fra øverst til venstre:

Kuflokk ved Gilen
Støslaget Strø
Frodig utmarksbeite i
gjengroing med bjørk
Stølsmiljø med kyr

Foto: Stig Horsberg

Stølsvoll før, under og etter rydding høsten 2019

Foto til venstre Stig Horsberg, øvrige private

Venstre øverst: Rydding og inngjerding trengs for å ta i bruk igjen stølsvoller ute av drift.

Foto: Geir H. Fodnes

Øvrige bilder: Krattknusing er et effektivt tiltak for å åpne gjengrodd utmarksbeite rundt stølene, men må ofte gjentas etter noen år

Foto: Stig Horsberg

Helgøya i Ringsaker kommune

De unike verdiene på Helgøya

- Rikt jordsmonn og spennende geologi
- Aktivt jordbruksmiljø
- Dyktige bønder
- Stor tidsdybde
- Helhetlig landskap
- Formidlingsverdi

57 grunneiere

25 søker produksjonstilskudd

18,4 kvadratkilometer

60 % dyrka og 30 % skog

Grunneierlag for viltstell og
utvalgt kulturlandskap

Rikt jordsmonn og spennende geologi

- Kambrosiluriske bergarter og kalkfjell
- Grunnlaget for aktiv jordbruksdrift i flere tusen år
- Kalkfuruskog og kalkkrevende arter
- Hule eiker, dragehode, smalfrøstjerne mm
- Kulturminner basert på utvinning av kalk i Bergevika

Dyktige bønder

Aktivt jordbruksmiljø

57 eiendommer hvorav 25 som søker
produksjonstilskudd

Korn, gras, bær, frukt og grønnsaker samt
alle dyreslag

Utvikling av nettverket Midt i Mjøsa og
enkeltbedrifter

Helhetlig landskap med stor tidsdybde

- Naturlig avgrensning
- Spor etter mennesker fra steinalderen, bronsealder, jernalder og fram til «i dag» med storgårder og husmannsplasser med bygningsmasse fra 1700 og 1800-tallet

Stor formidlingsverdi

- Sykkelsti
- Turstier
- Biestien
- Skilting og merking av stier
- Guidede turer øya rundt
- Åpne gårder

Foto: Karolline Finstad Vold

*Se, som to elskende Toten-landet og Stange-stranden
i Mjøsens speil beskuende hinannen!*

*Men si meg upartisk, hvo vant,
hvo venest er, hvo fagrest smiler?*

---

*Umulig, ti skjønn Helgø hviler
imellom begge, som et elskovspant!*

(Henrik Wergeland)

Utvalgt kulturlandskap Finnskogen

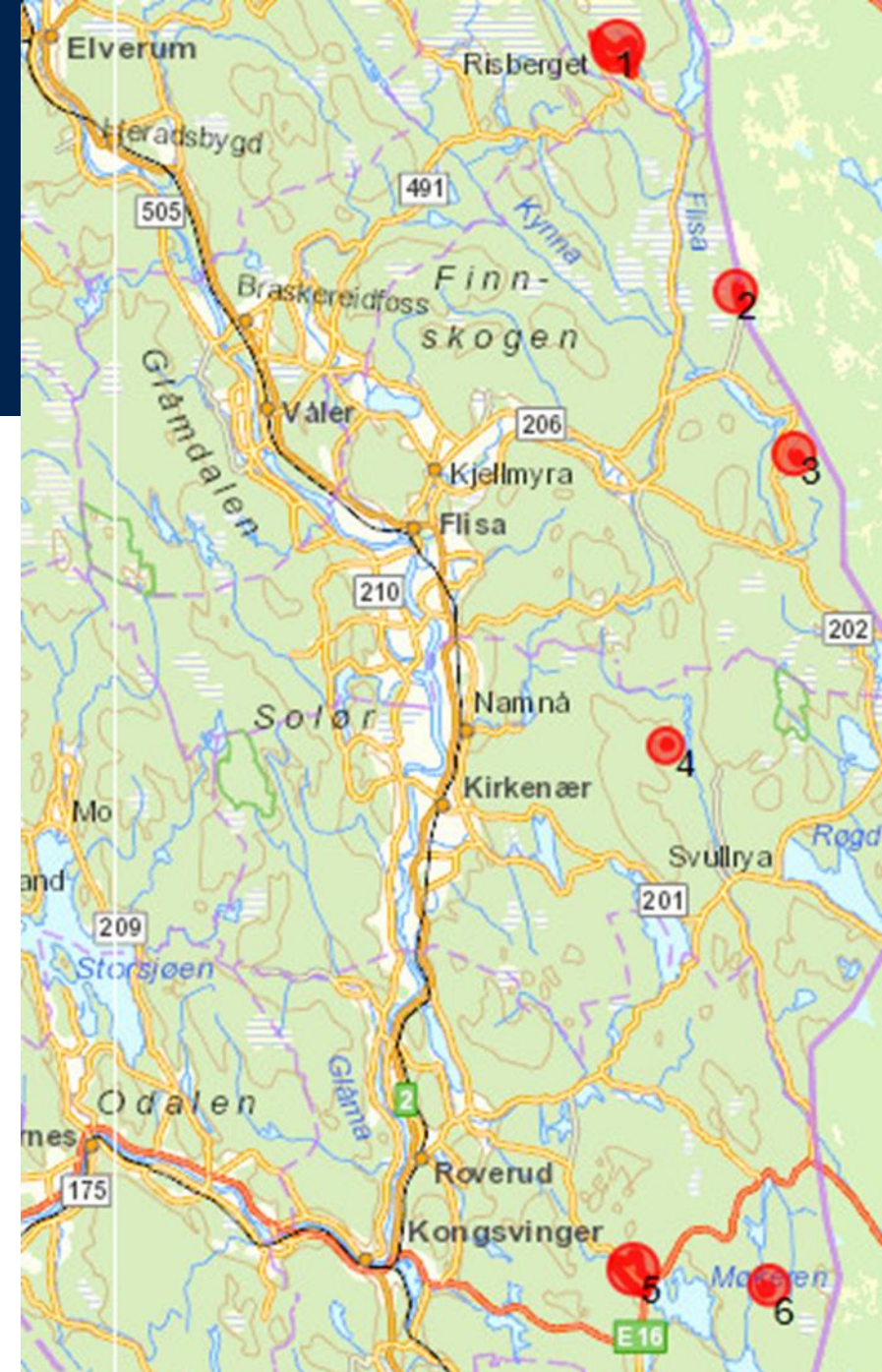
- Oppstart i 2019
- 6 delområder
- 4 kommuner
- 80 km fra nord til sør
- Ca. 115 grunneiere
- 1 område med vedtatt vern
- 1 område i verneprosess

Utvalgt kulturlandskap Finnskogen

Utfordringer (1):

- Krevende med stor geografisk spredning
- Krevende å få grunneierne til å få et felles eierforhold til området

Utvalgt kulturlandskap Finnskogen

Utfordringer (2):

- Mye verneverdier knyttet til bygninger og installasjoner
- Relativt få områder med verdier knyttet med biologisk mangfold

Utvalgt kulturlandskap Finnskogen

Utfordringer (3):

- Flere av delområdene er uten aktiv drift
- Vanskelig å bidra til opprettholdelse av landskapet gjennom bruk av beitedyr (ulvesone)

Utvalgt kulturlandskap Finnskogen

Positive trekk:

- Veldig bra deltakelse på arrangementer sommeren 2019
- Entusiastisk arbeidsgruppe!
- Stor betydning også for folk som ikke er grunneiere eller direkte berørt av UKL

Granavollen-Tingelstad-Røykenvik i Gran

- 45 km²
- 24,5 km² dyrka mark, 3,5 km² innmarksbeite
- 251 landbrukseiendommer
- 98 jordbruksforetak
- 49 av foretakene har husdyr, de fleste med storfe eller sau
- Ca. 50/50 korn- og grovforareal, noe poteter, grønnsaker og bær

(Blå figur viser tilleggsområde som er lagt til tidligere avgrensning av området)

Hvorfor utvalgt kulturlandskap?

- Høy tetthet av verdifulle naturtyper/rødlistearter på kalkrik og delvis grunnlendt mark
- Naturbeitemark, hagemark og våtmark/dammer. Mye kantsoner/vegetasjonsbelter
- Kalksjøer/kransalgesjøer og kalkskoger av nasjonal verdi
- Stor tidsdybde med utnyttning av naturressurser gjennom flere tusen år
- Spor av jordbruksaktivitet fra steinalder og opp til vår tid, maktsenter fra bronsealder
- Mange gravhauger, gravfelt, steinring og bygdeborg
- Fire middelalderbygninger i stein; tre kirker og «Steinhuset»
- Mange flotte bygningsmiljø, store våningshus, stabbur og driftsbygninger
- Mange eldre gutuer og stier, hulveger, den bergenske hovedveg
- Etter Akerselva er Vigga den elva i Norge som har hatt mest industriell virksomhet

Foto: Kari Møyner

Over: Mot Brandbukampen Under: Steinringen på Bilden

Fotos over og under: Gran kommune. Over: Gamle bergenske hovedveg med St. Petri kirke, Tingelstad

Foto: Stig Horsberg

Foto: Stig Horsberg

Over: Kalkrik kantsone med kravfulle/sjeldne arter
Under: Åpne restarealer med spredte busker er viktige for plante- og dyrelivet

Foto: Stig Horsberg

Foto: Stig Horsberg

Over: Noen av de mange fornminnene er skiltet og tilgjengelige
Under: Beitemarker med smådammer og tjern er karakteristiske innslag i området

Foto: Miljøfaglig utredning

